

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA SHAXS XUSUSIYATLARINING
SHAKLLANISHI**

Qurbanbekova Qirmizi Eldesovna

Taxtakupir tumani, 8-sonli maktab psixologi

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni har tomonlama yetuk, go'zal axloqli, xush odobli inson qilib kamol toptirish hozirgi kunning muhim vazifalaridan biridir. Chunki bu narsa milliy qadriyat va ruhiyatni tiklash jarayonida ta'lim va tarbiya samaradorligini oshirish masalasidan kelib chiqadi. Mazkur muammoni o'rganishda psixologlar oldida turgan vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirishda boshlang'ich ta'limni ilmiy asosda to'g'ri yo'lga qo'yish uchun o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. O'quv faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchi uchun nafaqat bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxsiy xususiyatlarining rivojlanishi uchun ham imkoniyat yaratadi.

Yetakchi bo'lgan o'quv faoliyatidan ham tashqari boshqa faoliyatlar o'yin, muloqot va mehnat ham o'quvchi shaxsi rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu faoliyalar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bog'liq bo'lgan shaxsiy xususiyatlar tarkib topa boshlaydi. O'quv faoliyati o'quvchilarda o'qishda muvaffaqiyatga erishish ehtiyojini qondirsa, shuningdek, tengdoshlari orasida o'z o'rniga ega bo'lish imkoniyatini ham yaratadi. Aynan ana shu o'rin yoki mavqega erishish uchun ham bola yaxshi o'qishga harakat qilish mumkin. Bu yoshdagi bolalar doimiy ravishda o'zi erishgan muvaffaqiyatini boshqa tengdoshlarining muvaffaqiyati bilan solishtiradilar. Ular uchun doimo birinchi bo'lish nihoyatda muhim.

Bu yoshdagi bolalarda musobaqaga kirishish motivi doimiy ehtiyoj sanalib, bu motiv ularga kuchli emotsional zo'riqishni beradi. Bu xususiyatlar aslida bog'cha davrida boshlanib, kichik maktab hamda o'smirlik davrida yaqqol ko'zga tashlanadi. Bolalar kattalarning u haqidagi bergan baho va fikrlariga qarab, o'z-o'ziga beradigan bahosi, asosan, to'g'ridan to'g'ri o'qituvchining beradigan bahosiga va turli faoliyatidagi muvaffaqiyatiga bog'liq.

Bu yoshdagi bolalarda mavjud bo'lgan ishonuvchanlik, ochiqlik, tashqi tasirlarga beriluvchanlik, itoatkorlik kabi xususiyatlari ularni shaxs sifatida tarbiyalashga yaxshi imkoniyat yaratadi. Bu davr bolaning turli faoliyatlaridagi muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy shaxsiy xususiyatlarini yuzaga kelish va mustahkamlanish davri hisoblanadi. Bu davrda muvaffaqiyatga erishish motivlari tarkib topishi bilan birgalikda mehnatsevarlik va mustaqillik kabi sifatlari mustahkamlanib boradi. Mehnatsevarlik bolada o'zi qilayotgan ishidan zavq olsagina yuzaga keladi. Bolada mustaqillik xususiyatining shakllanishi asosan kattalarga bog'liq. Agar bola xaddan ziyod ishonuvchan, itoatkor, ochiq bo'lsa unda asta sekinlik bilan boysunuvchanlik, tobelik xususiyatlari mustahkamlanib boradi. Biroq bolani vaqtli mustaqillikka

undash, unda bazi salbiy hislatlarini rivojlanishiga ham olib kelishi mumkin. Chunki hayotiy tajribalarni kimlargadir taqlid qilgan holda o'zlashtiradi.

Mustaqillikka moyillikning rivojlanishi ikki yo'nalish asosida amalga oshiriladi.⁷²

- Mustaqillikning shaxs xislati sifatida vujudga kelishi ijtimoiy muhitga bog'liq. Bu bog'liqlik mustaqillikka bo'lgan ehtiyojni qondirish imkoniyatlari sohasida va qadriyatlarda ifodalangan mustaqillik mazmuni xarakterida ifodalanadi.

- Mustaqillikning shaxs xislati sifatida shakllanishida individual xususiyatlar, shaxs yashaydigan va mehnat qiladigan jamaoda vujudga kelgan munosabatlarga hamda shaxsning qobiliyatlariga, uning faolligiga bog'liq bo'ladi.

Mustaqillikni shakllantirish uchun bolaga mustaqil ishlarni ko'proq buyurish va ishonch bildirish nihoyatda muhimdir. Shunindek, shunday bir ijtimoiy psixologik muhit yaratish kerakki, unda bolaga biror bir ishni mustaqil, ijtimoiy vazifa bajarishni topshirish, bu ishni bajarish jarayonida bola o'zini tengdoshlari, kattalar va boshqa odamlarning lideri deb his qilsin. Ana shu his bolada mustaqil bo'lishga undovchi motivlarni yuzaga keltiradi. Maktab yoshidagi bola o'zining individual xususiyatlarini anglaydi. Bolani o'z-o'zini anglashi ham jadal rivojlana boradi va mustahkamlana boradi. Bu davrda bolalar o'zlarining ismlariga yanada ko'proq ahamiyat bera boshlaydilar va ularning tengdoshlari va atrofdagilari tomonidan ijobiy qabul qilinishiga harakat qiladilar. Bola o'zining tashqi ko'rinishi va gavda tuzulishiga beradigan baxosi ham o'z-o'zini anglashida kata ahamiyatga ega.

Kichik maktab davrining oxiriga borib bolalar, ayniqsa, qizlar o'zlarining yuz tuzulishiga alohida e'tibor bera boshlaydilar. Ular o'zlarining o'quv faolayati jarayonida o'zlaridagi xulq-atvori va faoliyatini o'zi tomonidan muvofiqlashtirish qobilyati rivojlanadi, ongli ravishda bir fikrga kela olish qobilyati rivojlanadi, o'z faoliyatini o'zi uyushtirishga hamda bilim olish jarayoniga bo'lgan qiziqishni qaror toptirishga yordam beradi. O'quvchi xulq-atvorini motivlashtirishi ham ozgaradi. Bunda do'stlari va jamoaning fikrlari asosiy motivlar bo'lib qoladi. Ahloqiy his tuyg'ular va shaxsning irodaviy xususiyatlari shakllanadi. 5-6 yoshlarda ko'zga tashlangan bolaning xususiyatlari yillar davomida rivojlanadi va mustahkamlanadi.

Shuning uchun "Bola boshidan" kabi maqollar xalq o'g'zaki ijodida ko'plab uchraydi. O'smirlik davrinig boshlanishiga kelib juda ko'pgina shaxsiy fazilatlar shakllanib bo'ladi. Bolalarning individualliklari ularni bilish jarayonlarida ham ko'zga tashlanadi. Bu davrda bolalarning bilimlari kengayadi va chuqurlashadi, ko'nikma va malakalari takomillashadi. 3-4 sinflarga borib ayrim o'quvchilarning umumiy va mahsus layoqatlari ko'zga tashlanadi. Kichik maktab yoshida hayot uchun nihoyatda ahamiyatli bo'lgan muvaffaqiyatga erishish motivi mustahkamlanadi, bu esa o'z-o'zidan boshqa layoqatlarni jadal rivojlanishiga olib keladi. Bu yoshdagi bolalarda diqqat, idrok, xotira, tafakkur va nutq to'liq rivojlanib bo'lganligi uchun ham ularga ta'lim berishda kattalarga qo'llaniladigan uslublardan foydalanish mumkin

⁷² Soliyeva D.A. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'quv mustaqilligini rivojlantirishning psixologik jihatlari. Ps.f.n...avtoref.-T.2012.-24 b

Ma'lumki, o'quvchi shaxsini shakllantirish faoliyatini namunali yo'lga qo'yish uchun ularning xarakter xislatlari va shaxsiy xususiyatlarini maqsadga muvofiq tarkib toptirish ayni muddaodir. Har bir o'quvchini individual ahloqiy jihatdan aniqlagandan keyin alohida olingan subyekt bilan individual munosabatda bo'lish imkonini beradi. 8-10 yoshli bolaning shaxsiy fazilatlarini beqaror, dunyoqarashi sodda, tashqi taassurotlarga tez beriluvchidir. Buyuk allomalar ta'kidlagalaridek, kishining xarakteri hammadan ko'proq uning hayotining dastlabki bilimlarida tashkil topadi va mazkur xislatlarida namoyon bo'lgan sifat mustahkam o'rnashadi va bolaning mustahkam tabiatiga aylanadi. Bolaning ikkinchi tabiatida ijobiy xis-tuyg'ularni, shaxs fazilatlarini tarkib toptirishda, yuksak insoniy sifatlarni ularda shakllantirishda barcha ma'suliyat boshlang'ich sinf o'qituvchisining zimmasiga tushadi.

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish joizki , kichik maktab davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim davr hisoblanadi . Bola maktab – bilim ostonasida o'quv motivlarini o'rganish bilan birga jamiyatdagi tartib intizom , norma va qoidalar bilan tanisha boshlaydi . Bu esa ijtimoiylashuvning yana ham kengayib barqarorlashuvidan dalolat beradi. Bola endi faqat o'yin bilan emas endi ko'proq ta'lim bilan tanishi boshlaydi , bu esa bolaning turmush tajribasi oshib borayotganligidan , grammatik qoidalarni o'rganib , lug'at boyligining kengroq mazmunda boyib borayotganidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. E. G'. G'oziyev Ontogenez psixologiyasi.- Toshkent.: 2010.
2. Z .T.Nishonova , N.G.Kamilova ,D.U.Abdullayeva , M.X.Xolnazarova Rivojlanish psixologiyasi .Pedagogik psixologiya Toshkent -2018 y
3. N.I. Xalilova, A. Kuchkarova, M. Sultonxo'jayeva Kichik maktab Yoshi Psixodiagnostikasi va psixokorreksiya.- T.: Impress media 2016.